

Umræðuskjal nr. 3/2011

Drög að Leiðbeinandi tilmælum um áhættustýringu hjá lífeyrissjóðum

nr. 3/2011

Gefið út skv. 2. mgr. gr. laga nr. 87/1998
um opinbert eftirlit með fjármálastarfsemi.

Sent lífeyrissjóðum til umsagnar. Einnig birt á heimasíðu FME (www.fme.is) og er öllum
gefinn kostur á að koma sjónarmiðum sínum á framfæri fyrir 1. júní 2011.

Maí 2011

Efnisyfirlit

1.	Inngangur	3
2.	Gildissvið og tilgangur.....	3
3.	Yfirsýn stjórnenda og eftirlitsstarfshættir	3
4.	Góðar venjur við eigna- og áhættustýringu	5
5.	Greining og mat á áhættum.....	5
5.1.	Fjárhagsleg áhætta.....	6
5.1.1	Skuldabréf	8
5.1.2	Hlutabréf	8
5.1.3	Hlutdeildarskírteini	9
5.2.	Gjaldmiðlaáhætta	9
5.3.	Tryggingafræðileg áhætta – álagspróf.....	9
5.4.	Rekstraráhætta	10
5.4.1	Útvistun.....	10
6.	Reglur og verkferlar	11
7.	Innra eftirlit	12
8.	Hlítingarskýrslur (e. compliance)	12
9.	Afleiðunotkun lífeyrissjóða	13

1. Inngangur

Með fullnægjandi áhættustýringu og innra eftirliti hjá lífeyrissjóðum aukast líkur á að starfsemi og tryggingafræðileg staða þeirra sé í ásættanlegu horfi með hliðsjón af hagsmunum sjóðfélaga. Reynslan sýnir að undanfari erfiðleika í starfsemi lífeyrissjóða hefur verið skortur á yfirsýn stjórnar og stjórnenda, ófullnægjandi markmiðssetning varðandi áhættutöku og veikleikar í innra eftirliti. Fjármálaeftirlitið telur nauðsynlegt að stuðla að styrkingu á þessum þáttum í starfsemi lífeyrissjóðanna með útgáfu leiðbeinandi tilmæla.

Í eftirfarandi leiðbeinandi tilmælum eru settar fram lágmarkskröfur varðandi áhættustýringu hjá lífeyrissjóðum. Í tilmælunum er lögð áhersla á ábyrgð og skyldur stjórna og framkvæmdastjóra lífeyrissjóða. Stuðst hefur verið við gögn og tilmæli meðal annars frá: CEIOPS, 2009, Report on risk management, OECD/IOPS, 2011 Good practices for pension fund's risk management og frá Global Association of Risk Professionals.

Samkvæmt 1. mgr. 36. gr. laga nr. 129/1997 um skyldutryggingu lífeyrisréttinda og starfsemi lífeyrissjóða, skal stjórn lífeyrissjóðs móta fjárfestingastefnu og ávaxta fé sjóðsins með hliðsjón af þeim kjörum sem best eru boðin á hverjum tíma með tilliti til ávöxtunar og áhættu. Einnig er kveðið á í reglugerð nr. 916/2009, um fjárfestingarstefnu og úttekt á ávöxtun lífeyrissjóða, að stjórnin skuli setja sér markmið og viðmið um ávöxtun og áhættu. Samkvæmt framansögðu ber lífeyrissjóðum lagaleg skylda til að koma upp virkri áhættustýringu auk þess sem almenn viðskipta- og neytendasjónarmið kalla á hana.

Áhætta er skilgreind sem öll þau atvik er geta haft áhrif á að lífeyrissjóður geti ekki staðið við skuldbindingar sínar, þ.e. að tryggingafræðileg staða verði neikvæð til skemmri eða lengri tíma, samanber 2. mgr. 39. gr. laga nr. 129/1997. Nær þessi áhætta bæði til atvika er lúta að eignum og skuldbindingum.

2. Gildissvið og tilgangur

Tilmælin gilda fyrir samtryggingadeildir lífeyrissjóða og kveða á um lágmarkskröfur sem Fjármálaeftirlitið gerir til áhættustýringar hjá viðkomandi sjóðum. Taka þarf tillit til stærðar hvers sjóðs og mannafla við mat á hæfilegu umfangi áhættustýringar. Í tilmælunum er lögð áhersla á ábyrgð og skyldur stjórna og framkvæmdastjóra lífeyrissjóða.

3. Yfirsýn stjórnenda og eftirlitsstarfshættir

Hlutverk stjórnar fyrirtækis er m.a. að gera sér grein fyrir þeim áhættum sem fylgja starfseminni, að setja ásættanleg mörk fyrir þessar áhættur og sjá til þess að framkvæmdastjóri grípi til nauðsynlegra ráðstafana til að greina, mæla, hafa eftirlit með og stjórna þessum áhættum. Stjórn fyrirtækis ber hina endanlegu ábyrgð á því að

fullnægjandi áhættustýring og skilvirkt eftirlitskerfi sé ávallt til staðar og hún þarf einnig að tryggja að framkvæmdastjóri fylgist með virkni kerfisins.

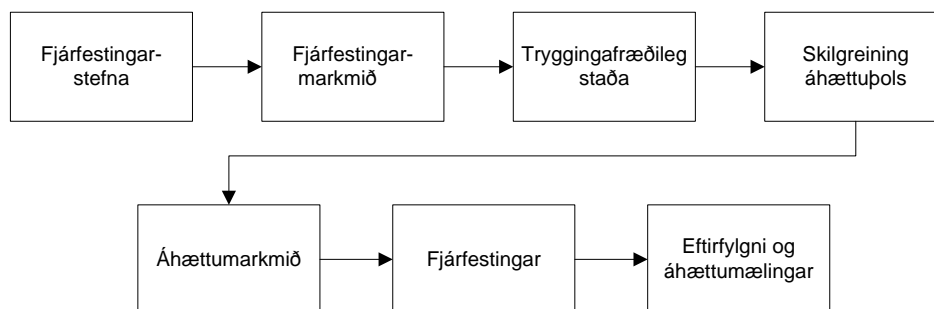
Framkvæmdastjóri ber ábyrgð á að þróa aðferðir til að greina, mæla, fylgjast með og hafa eftirlit með þeim áhættum sem starfseminni fylgja, að viðhalda skipuriti sem skýrt tilgreinir ábyrgðarsvið, heimildir starfsmanna og boðleiðir, að tryggja að deiling ábyrgðar sé með fullnægjandi hætti, að móta viðeigandi markmið fyrir áhættustýringu og innra eftirlit og að fylgjast með að eftirlitskerfið sé fullnægjandi og skilvirkt.

Stjórn og framkvæmdastjóri bera ábyrgð á að stuðla að góðu starfssiðferði og góðum starfsháttum innan sjóðsins. Ennfremur að koma á starfsanda (e. risk culture) sem leggur áherslu á mikilvægi áhættustýringar og innra eftirlits. Starfsfólk þarf að hafa skilning á hlutverki sínu í ferli áhættustýringar og eftirliti og taka fullan þátt í því.

Eitt af meginhlutverkum stjórnar lífeyrissjóðs er að móta fjárfestingastefnu sjóðsins og skal henni skilað til fjármálaeftirlitsins 1. desember ár hvert á þar til gerðu eyðublaði, ásamt greinargerð. Fjárfestingarstefnan skal rúmast innan fjárfestingarheimildar 36. gr. laga nr. 129/1997, og er aðeins heimilt að fjárfesta í fjármálaafurðum samkvæmt tölulíðum greinarinnar frá 1 til 10. Við mótun fjárfestingarstefnunnar er mikilvægt að stjórnin, geri sér í upphafi grein fyrir áhættuvilja (e. risk appetite) eða áhættumarkmiðum í hverjum eignaflokki. Settar séu upp sviðsmyndir af áhættuþáttum sem fylgja mismunandi samsetningu helstu eignaflokka. Kortlagt sé samspil milli áhættu og ávöxtunar t.d. með framfallsgreiningu (e. effective frontier). Fjárfestingarstefna sjóðsins skal vera skýr og tilgreina nákvæmlega í hvaða eignaflokkum sjóðnum er heimilt að fjárfesta og hversu hátt hlutfall hver eignaflokkur má vera af heildareignum sjóðsins. Stjórn ber að hafa eftirlit með fjárfestingum sjóðsins og að þær séu í fullu samræmi við fjárfestingarstefnu og lög, hér eftir nefnt hlíting. (e. compliance).

Lífeyrissjóður skal búa yfir kerfi sem gefur til kynna í hvert sinn sem fjárfestingar sjóðsins fara út fyrir fjárfestingarstefnu hans eða fjárfestingaheimildir laga. Kerfi þetta skal fela í sér a.m.k. mánaðarlega yfirferð yfir fjárfestingar sjóðsins, svo hægt sé að aðlaga fjárfestingar sjóðsins að fjárfestingarstefnu ef farið hefur verið út fyrir fjárfestingarheimildir.

Áhættustjórnun skal vera í samræmi við þá áhættu sem gert er ráð fyrir í fjárfestingarstefnu sjóðsins og skal a.m.k. taka til eftirfarandi þátta.

4. Góðar venjur við eigna- og áhættustýringu

Stjórn og starfsmenn lífeyrissjóða skulu ávallt starfa þannig að hagsmunir sjóðfélaga séu teknir fram yfir aðra hagsmuni. Það er stjórn sjóðsins sem markar stefnu og hefur eftirlit með framkvæmd sjóðsins. Stjórn og starfsmenn skulu starfa af heiðarleika, gegnsæi, varfærni, hagkvæmni og öryggi gagnvart sjóðfélögum. Skipting ábyrgðar og verka á milli stjórnar, stjórnenda og þjónustuaðila skal vera skýr. Við stýringu á eignum skal ávallt meta og fylgjast með áhættu sem fylgir viðkomandi fjárfestingu.

Ef hagsmunaárekstrar koma upp við eigna- og áhættustýringu hjá sjóðnum skulu bæði stjórn og starfsmenn ávallt starfa fyrir hagsmuni sjóðsins en ekki sína eigin eða annarra aðila.

Fyrir hverja deild skal vera skýr stefna er varðar áhættuviðmið og skulu bæði starfsmenn og stjórn hafa eftirlit með að sjóðurinn haldi sig innan þeirra viðmiða. Skipting ábyrgðar og verka á milli stjórnar, stjórnenda og þjónustuaðila skal ávallt liggja fyrir og vera skýr. Ef um útvistun eða aðkeypta ráðgjöf varðandi áhættustýringu er að ræða skal stjórn leitast við að fá þá að því verki aðila með sérfræðipækkingu og gera kröfu um viðeigandi hæfni og reynslu.

5. Greining og mat á áhættum

Flokkunin sem hér fer á eftir byggist á eðli áhættunnar, en mikilvægt er að hafa í huga að áhætta er breytilegt ástand en ekki stöðugt. Því verða lífeyrissjóðir að meta það á hverjum tíma hvar þeir telja að mesta áhættan liggji í rekstri sjóðsins og haga aðgerðum í takt við það mat.

Flokkunin byggir á gögnum frá GARP (Global Association of Risk Professionals) og IAA (alþjóðasamtökum tryggingastærðfræðinga - International Actuarial Association) með aðlögun að starfsemi lífeyrissjóða. Skýringar og skilgreiningar byggja ýmist á lögum eða fræðibókum og færa má fyrir því rök að sumir áhættuþættir geti fallið undir aðra meginflokka en þá sem tilgreindir eru. Það er undir hverjum lífeyrissjóði komið að haga flokkun áhættuþátta eftir starfsemi sinni.

Áhættuþættir eru settir í fjóra meginflokka. Skilgreindir eru alls 29 áhættuþættir í rekstri lífeyrissjóða.*

* Sjá einnig ítarefni um flokkun áhættuþátta útgefið af Landssamtökum Lífeyrissjóða des. 2010. www.ll.is

<p>Fjárhagsleg áhætta (markaðsáhætta) Hætta á fjárhagslegu tapi vegna liða innan og utan efnahagsreiknings vegna breytinga á markaðsvirði þessara liða, þar á meðal breytinga á vöxtum, gengi gjaldmiðla eða virði hlutabréfa.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vaxtaáhætta • Uppgreiðsluáhætta • Markaðsáhætta- verðbréf með breytilegar tekjur, hlutabréf og verðbréfasjóðir • Gjaldmiðlaáhætta • Ósamræmisáhætta • Verðbólguáhætta • Áhætta vegna eigna utan efnahagsreiknings 	<p>Mótaðilaáhætta Hættan á því að gagnaðili fjármálagernings uppfylli ekki ákvæði hans.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Útlánaáhætta (e. Credit risk) • Samþjöppunaráhætta • Landsáhætta • Afhendingaráhætta • Uppgjörsáhætta
<p>Lífeyristryggingaráhætta Hættan á því að lífeyrissjóðurinn geti ekki staðið við skuldbindingar sínar (greitt lífeyri).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Skerðingaráhætta • Iðgjaldaáhætta • Umhverfisáhætta • Lýðfræðileg áhætta • Lausafjáráhætta • Seljanleikaáhætta • Ústreymisáhætta • Réttindaflutningsáhætta 	<p>Rekstraráhætta Áhætta vegna taps sem er afleiðing af ófullnægjandi eða ónothæfum innri verkferlum, starfsmönnum, kerfum eða vegna ytri atburða í rekstrarumhverfi lífeyrissjóða.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Starfsmannaáhætta • Áhætta vegna svika • Áhætta vegna upplýsingatækni • Orðsporsáhætta • Pólitísk áhætta/lög og reglur • Skjalaáhætta • Úrskurðaráhætta lífeyris • Áhætta vegna útvistunar • Upplýsingaáhætta

Hér á eftir verður gerð grein fyrir helstu undirliggjandi áhættuþáttum er fram koma í ofangreindri töflu og hvaða þætti ráðlagt er að mæla.

5.1. Fjárhagsleg áhætta

Það verður að telja sem eðlilegan þátt í starfssemi lífeyrissjóða að þeir hafi yfir að ráða eftirlitskerfi sem gerir þeim kleift að vakta, meta og stýra áhættu einstakra eigna og

eignasafns á hverjum tíma. Kerfi þetta þarf að gera lífeyrissjóðum kleift að meta með nákvæmum virði eignasafnsins og áhættuna sem því fylgir.

Lífeyrissjóðir skulu nota áhættustýringarkerfi sem aðlagð hefur verið að áhættustigi sjóðsins eða einstakrar deildar þannig að það mæli þær áhættur sem viðeigandi eru fyrir viðkomandi sjóð, t.d. með VaR aðferðinni (virði í vá).

i) aðferðin við mælingu áhættu skal vera órjúfanlegur hluti af reglulegu áhættustýringarferli og skal það nýtast sem grundvöllur þess að stjórnendum sjóðsins sé greint frá áhættuþáttum.

ii) innan sjóðsins skal vera starfsemi er sinnir áhættueftirliti og heyrir beint undir framkvæmdastjóra eða stjórn sjóðsins. Hún skal annast hönnun og notkun áhættustýringarkerfis sjóðsins. Hún skal leggja fram og greina skýrslur um niðurstöður samkvæmt áhættustýringarkerfinu leggja til viðeigandi ráðstafanir varðandi fjárfestingartakmarkanir.

iii) stjórn sjóðsins og stjórnendur skulu taka virkan þátt í áhættueftirlitinu og skulu mánaðarlegar skýrslur lagðar fyrir framkvæmdastjóra. Stjórn sjóðsins skal skýrt frá niðurstöðum að lágmarki ársfjórðungslega.

iv) lífeyrissjóður skal hafa á að skipa hæfu starfsfólki til að sinna áhættueftirliti og -stýringu.

v) lífeyrissjóður skal fylgja föstum starfsreglum við að tryggja og framfylgja skriflegri stefnu og eftirliti að því er varðar heildarrekstur áhættumatskerfisins.

vi) hægt skal vera að sýna fram á með skriflegum hætti að aðferðin við áhættumælingu meti áhættu með fullnægjandi hætti.

viii) lífeyrissjóður skal láta fara fram óháða endurskoðun á áhættumælingu og áhættustýringarkerfi sjóðsins sem lið í reglulegri innri endurskoðun

ix) lífeyrissjóður skal að minnsta kosti árlega standa fyrir heildarendurskoðun á áhættustýringarkerfi sínu sem lið í reglulegri innri endurskoðun. Í slíkri endurskoðun skal að lágmarki athuga:

- a) hvort skráning gagna um áhættustýringarkerfi og ferli þess og skipulag áhættueftirlitsins sé fullnægjandi
- b) hvernig útreiknuð markaðsáhætta er nýtt í áhættustjórnun og hvort upplýsingagjöf til stjórnar sé fullnægjandi
- c) athuga ferlið sem sjóðurinn beitir við samþykkt á aðferðum vegna áhættu og virðisútreikninga
- d) að hve miklu leyti áhættustýringarkerfið finnur markaðsáhættu og hvernig marktækar breytingar skila sér í áhættumatsferlinu

- e) hversu áreiðanleg og fullnægjandi stöðugögn eru, hversu nákvæmar og viðeigandi tilgátur um óstöðugleika og fylgni reynast, og hversu réttir útreikningar um virðismat og áhættunæmni reynast
- f) þá aðferð sem lífeyrissjóður notar til þess að meta hversu samræmdir, tímabærir og traustir gagnagrunnarnir reynast, sem eru notaðir við starfrækslu áhættustýringarkerfisins.
- g) aðferðina sem sjóður notar til að meta afturvirka prófun (e. back testing) til að meta nákvæmni áhættustýringarkerfisins.

Lífeyrissjóði er heimilt að útvista áhættustýringu til annars aðila. Við ákvörðun um útvistun skal taka tillit til áhættuþátta í starfsemi þess aðila sem útvistaða er til. Ábyrgðin á áhættustýringu er, þrátt fyrir útvistun, eftir sem áður hjá lífeyrissjóðnum.

5.1.1 Skuldabréf

Meta skal áhættu sem fylgir hverju skuldabréfi, hvort sem er átt við ríkisskuldabréf, skuldabréf útgefið af sveitarfélagi eða önnur skuldabréf. Á þetta við um hvorutveggja skráð og óskráð skuldabréf. Eftirfarandi áhættuþætti skal taka tillit til í þessu samhengi:

Mótaðilaáhætta

Ávallt skal meta mótaðilaáhættu m.t.t. líkinda á greiðslufalli að einhverju eða öllu leyti. Þegar sérhver mótaðili hefur verið metinn skal meta heildar mótaðilaáhættu eignasafnsins. Einnig skal taka tillit til samþjöppunaráhættu við fjárfestingar í skuldabréfum.

Einkunnagjöf

Ef skuldabréf hafa hlotið einkunn frá viðurkenndu matsfyrirtæki skal ávallt meta einkunnina með tilliti til fjárfestingastefnu sjóðsins og skal hún vera innan þeirra marka. Þetta á bæði við innlend og erlend skuldabréf.

Vaxtaáhætta

Gera þarf grein fyrir vaxtaáhættu viðkomandi skuldabréfs með tilliti til viðkomandi markaðar. Hækki almenn vaxtakjör leiðir það til lækkunar á markaðsvirði bréfsins og öfugt. Þessi áhætta er meiri eftir því sem bréfin eru til lengri tíma og skal gera grein fyrir henni í útboðslýsingu skuldabréfsins.

5.1.2 Hlutabréf

Meta skal áhættu sem fylgir hlutabréfaeign, hvort sem hlutabréfin eru skráð á markaði eða ekki. Eftirfarandi áhættuþætti skal taka tillit til í þessu samhengi:

Markaðsáhætta

Þar sem verðmæti hlutabréfa getur sveiflast með ófyrirsjáanlegum hætti verður að taka tillit til bæði markaðsáhættu og sértækrar áhættu sem tengist félaginu sjálfu, svo sem eins og sérstöku starfsumhverfi eða fylgni við vöxt hagkerfis. Meta skal markaðsáhættu stakra hlutabréfa sem og hlutabréfasafnsins í heild sinni.

Staðalfrávik

Meta skal staðalfrávik á virði hvers hlutabréfs fyrir sig og hlutabréfasafnsins í heild sinni. Þegar ávöxtun hlutabréfs viku mjög frá meðal afkomu safnsins skal meta hvort það samræmist áhættuviðmiðunum sjóðsins.

5.1.3 Hlutdeildarskírteini

Meta skal fjárfestingar í verðbréfasjóðum, fjárfestingarsjóðum og fagfjárfestingsjóðum með tilliti til þess í hverju viðkomandi sjóður hefur heimild til þess að fjárfesta. Yfirleitt teljast fjárfestingar í hlutdeildarskírteinum verðbréfa- og fjárfestingarsjóða áhættuminni en einstaka fjárfestingar t.d. í hlutabréfum, en meta þarf áhættuna í samræmi við heildarfjárfestingar lífeyrissjóðsins.

Fara skal yfir þá eignaflokka sem sjóðurinn fjárfestir í og skoða áhættustig sjóðsins. Ef viðkomandi sjóður hefur verið metinn af viðurkenndu matsfyrirtæki skal styðjast við það mat og meta áhættuna af fjárfestingum í honum borið saman við heildarfjárfestingar lífeyrissjóðsins.

Áhættumæling við ofangreinda eignaflokka

Lífeyrissjóður skal reikna út áhættu fyrir skuldabréf, hlutabréf og hlutdeildarskírteini sem fjárfest er í og meta mögulegt hámarkstap sem sjóðurinn eða sjóðsdeildin getur orðið fyrir.

5.2. Gjaldmiðlaáhætta

Lífeyrissjóðum er heimilt að fjárfesta allt að 50% af hreinni eign í erlendum fjármálaafurðum, sbr. 6. mgr. 36. gr. laga nr. 129/1997, án tillits til afleiðusamninga, svo sem gjaldmiðlaskiptasamningum. Því fylgir áhætta að eiga eignir í erlendum gjaldeyri án tillits til markaðsáhættu á viðkomandi markaði. Áhættan er fólgin í gengisflökti ISK við helstu myntir og samdreifni (e. covarians) milli þeirra. Mælst er til þess að á þriggja mánaða fresti meti lífeyrissjóðir samdreifni helstu gjaldmiðla og reikni út virði í vá (e.VaR) sem hlutfall (%) af eignasafninu, miðað við vægi mynta í eignasafni sjóðsins. Útreikningarnir séu miðaðir við 99% öryggismörk, eignatími samsvari einum mánuði (20 viðskiptadögum) og viðmiðunartímabil sé eitt ár (250 viðskiptadagar). Fjármálaeftirlitið telur mikilvægt að lífeyrissjóðir meti með þessum hætti þá áhættu sem felst í að eiga eignir í erlendum gjaldmiðlum án tillits til markaðsáhættu. Æskilegt er að virði í vá sé innan við 20% af erlendu eignasafni, þ.e. $\text{VaR}(\text{safn}) + \text{VaR}(\text{FX}) \leq 20\%$.

5.3. Tryggingafræðileg áhætta – álagspróf

Endanleg áhætta lífeyrissjóðs felst í því hvort verulegar líkur séu á því að skerða þurfi réttindi sjóðfélaga. Samkvæmt 39. gr. laga nr. 129/1997 er kveðið á um að ef heildar tryggingafræðileg staða leiðir í ljós að meiri en 10% munur er á milli eignaliða og lífeyrisskuldbindinga er skylt að gera nauðsynlegar breytingar á samþykktum og með sama hætti ef þessi munur hefur haldist 5% eða meiri síðastliðin 5 ár.

Framkvæma skal árlega álagspróf á tryggingafræðilega stöðu og meta líkurnar á að staðan verði undir -10%. Álagsprófið skal sent inn til Fjármálaeftirlitsins sem viðhengi með skýrslu um tryggingafræðilega athugun.

Við álagsprófið skal a.m.k meta áhrif eftirfarandi þátta:

Lækkun skráðra/óskráðra innlendra hlutabréfa	Lækkun skráðra/óskráðra erlendra hlutabréfa
Lækkun innlendra hlutdeildarskírteina	Lækkun erlendra hlutdeildarskírteina
Lækkun innlendra/erlendra markaðskuldabréfa	Lækkun sjóðfélagalána
Hækkun GVT (gengisvísitala ISK)	Lækkun GVT
Hækkun skuldbindinga vegna vaxtalækkunar til núvirðingar.	Hækkun skuldbindinga v/breytinga á tryggingafræðilegum forsendum

5.4. Rekstraráhætta

Til að fylgjast með rekstraráhættu er nauðsynlegt að kortleggja þær áhættur sem fylgja daglegum rekstri. Tap vegna rekstraráhættu getur orðið vegna ófullnægjandi innri verkferla, kerfum, vegna ytri atburða og starfsmanna. Meta skal a.m.k. eftirfarandi þætti sem rekstraráhættu:

- 1) Áhætta vegna starfsmanna: Uppsagnir eða fjarvistir starfsmanna og of fámennt starfslið geta leitt til rekstrarerfiðleika
- 2) Áhætta vegna svika: Svik starfsmanna geta átt sér stað. Huga skal að aðskilnaði starfa og aðgangsstýringum að kerfum.
- 3) Orðsporsáhætta: Hætta er á fjárhagslegu tjóni ef orðspor sjóðsins verður fyrir hnekki. Stjórnendur sjóðsins skulu vera meðvitaðir um helstu þætti orðsporsáhættu og hvernig þeir tengjast öðrum áhættuþáttum sjóðsins.
- 4) Upplýsingatækni: Áhætta vegna bæði hugbúnaðar og vélbúnaðar.
- 5) Lög og reglur: Aðgerðir dómstóla og eftirlitsstofnana.
- 6) Útvistun: Sjóðurinn meti áhættu sem útvistunarsamningar fela í sér.

5.4.1 Útvistun†

Þrátt fyrir útvistun á starfsemi eða einstaka verkþáttum sjóðsins verður endanleg ábyrgð eftir sem áður hjá stjórn sjóðsins. Til að fylgjast með áhættuþáttum í útvistaðri starfsemi verður stjórnin að ganga úr skugga um, áður en gengið er til samninga, að þjónustuaðilinn sem útvistað er til hafi fullnægjandi eftirlitskerfi með áhættuþáttunum. Þjónustusamningur skal innihalda ákvæði um hvernig reglulegt eftirlit af hálfu sjóðsins fari fram. Einnig sé tryggt að sjóðurinn hafi aðgang að starfsstöð þjónustuaðilans og að viðeigandi gögnum. Við val á þjónustuaðila skal móta lágmarkskröfur um eftirfarandi:

† OECD/IOPS Good practices for pension fund's risk management systems, january 2011

Fjárhags- og tæknilegan styrk, upplýsingaöryggi, upplýsingagjöf, innra eftirlit og verkferla.

Stjórn sjóðsins skal ganga úr skugga um að ákvarðanir um útvistun séu byggðar á viðskiptalegum forsendum, eftir útboð, frekar en á stjórnunartengslum eða öðrum hagsmunatengslum.

6. Reglur og verkferlar

Fjármálaeftirlitið telur nauðsynlegt að reglur og ferlar séu innleiddir um a.m.k. eftirfarandi þætti:

<p>Stjórn</p> <ul style="list-style-type: none"> • Siða- og starfsreglur • Reglur um verðbréfavíðskipti 	<p>Lífeyris og iðgjaldasvið</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lífeyrisúrskurðir/-greiðslur • Skráning iðgjalda • Endurgreiðsla iðgjalda
<p>Fjárfestingasvið</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mótun fjárfestingastefnu • Fjárfestingaferill • Sjóðfélagalán • Peningaþvætti • Verðbréfavíðskipti starfsmanna • Heimildir og uppáskriftir • Áhætta vegna eigna utan efnahagsreiknings 	<p>Fjármál, rekstur og starfsmannamál</p> <ul style="list-style-type: none"> • Innheimtu- og vanskilareglur • Bókhald • Heimildir og uppáskriftir • Almennar reglur fyrir starfsmenn: <ul style="list-style-type: none"> Siðareglur Upplýsingaöryggi Meðferð kvartana Upplýsingagjöf milli starfsmanna • Verklagsreglur um lykilstarfsmenn

Eftirlitsaðgerðir þurfa að vera óaðskiljanlegur hluti af daglegri starfsemi fyrirtækis. Virkt innra eftirlitskerfi útheimtir viðeigandi eftirlitsskipulag með skilgreindum eftirlitsaðgerðum á öllum stigum starfseminnar. Þær þurfa að innifela yfirferð á æðsta stjórnunarstigi og viðeigandi eftirlitsaðgerðir fyrir mismunandi deildir eða svið svo sem athuganir á því hvort áhættumörk séu virt, eftirfylgni vegna frávika frá reglum og athuganir á samþykktar- og afstemmingarkerfum.

Mikilvægt er að starfsmenn og stjórnendur séu vel upplýstir um tilvist reglna og ferla sjóðsins og að þeim sé markvisst fylgt eftir.

7. Innra eftirlit

Samkvæmt 8. tl. 29. gr. laga nr. 129/1997 skal stjórn móta innra eftirlit lífeyrissjóðsins og skjalfesta eftirlitsferla. Tilgangur innra eftirlits er að veita hæfilega vissu um að lífeyrissjóður nái eftirtöldum markmiðum:

- Árangur og skilvirkni í starfseminni
- Áreiðanlegar fjárhagsupplýsingar
- Hlíting við lög og reglur (e. compliance)

Innra eftirlit er háð eðlislægum takmörkunum eins og mannlegum mistökum, kæruleysi starfsmanna, ásetningi í að sniðganga reglur sjóðsins og ófyrirsjáanlegum atvikum.

Til að fá heildstæða mynd af virku innra eftirliti er mælt til þess að lífeyrissjóðir skilgreini innra eftirlit með þrívíðri mynd, eins og t.d. í anda COSO skýrslunnar[‡] þar sem reynt er að tengja saman markmið, eftirlit og starfsþætti.

Innra eftirlit er greint í fimm meginþætti sem eru innbyrðis tengdir og geta endurspeglað stjórnun sjóðsins:

- **Eftirlitsumhverfi**, það stjórnskipulag sem gildir fyrir sjóðinn ásamt viðhorfi stjórnanda til eftirlitsþátta og mikilvægis þeirra.
- **Áhættumat** er greining á því sem getur ógnað settum markmiðum sjóðsins og skapar grundvöll að viðeigandi viðbrögðum.
- **Eftirlitsaðgerðir** fela í sér hluta af verklagsreglum og verkferlum og er þeim ætlað að bregðast við þeirri áhættu sem getur ógnað því að sjóðurinn nái settum markmiðum.
- **Upplýsingar og samskipti** eru lykilþáttur í allri starfsemi sjóðsins þar sem mikilvægar ákvarðanir eru teknar á grundvelli upplýsinga.
- **Stjórnendaeftirlit** felst í vöktun á innra eftirliti til að tryggja virkni þess og að það henti markmiðum sjóðsins á hverjum tíma.

Sem lið í innra eftirliti telur Fjármálaeftirlitið mikilvægt að almennir starfsmenn sjóðsins hafi öruggan vettvang fyrir uppljóstranir (e. whistleblowers) ef þeir telja að um misferli sé að ræða í starfsemi sjóðsins. Formaður endurskoðunarnefndar gæti verið heppilegur tengiliður starfsmanna sem vilja koma á framfæri ábendingum um misferli eða alvarlega vanrækslu í starfsemi sjóðsins.

8. Hlítingarskýrslur (e. compliance)

Mikilvægt er hverjum lífeyrissjóði að hafa góða yfirsýn yfir hversu vel tekst að hlíta settum lögum, reglum og fjárfestingastefnu. Fjármálaeftirlitið leggur til að við hver skýrsluskil um sundurliðun fjárfestinga sé stjórn lífeyrissjóðsins upplýst um frammistöðu

[‡] Enterprise Risk Management-Integrated Framework, The Committee of Sponsoring Organization (COSO), september 2004. Innra eftirlit-Mikilvægur þáttur í stjórnarháttum fyrirtækja, PricewaterhouseCoopers hf. nóvember 2008.

(hlítingu) gagnvart fjárfestingaheimildum laga og fjárfestingastefnu sjóðsins. Mælt er með að lífeyrissjóðir komi sér upp einkunnakerfi um hlítingu. Til dæmis gæti einkunnagjöf verið í þremur þrepum 1, 2 og 3, þar sem talan 1 þýddi að sjóðurinn væri vel innan heimilda laga og fjárfestingastefnu, talan 2 að sjóðurinn sé nálægt heimildum (t.d. 10% undir í hlutfalli af mörkum) og að lokum talan 3 að heimild sé að fullu nýtt eða komin umfram heimildir. Með sama hætti er hægt að notast við einkunn í formi lita þannig að grænt=1, gult = 2 og rautt = 3. Ef fjárfestingaheimild er að fullu nýtt eða komin umfram heimildir skal gera stjórn sjóðsins sérstaklega grein fyrir ástæðum þess og til hvaða ráðstafana verður gripið til svo fjárfestingar séu innan lagaheimilda og eða innan fjárfestingastefnu.

9. Afleiðunotkun lífeyrissjóða

Lífeyrissjóðum er heimilt, skv. 10. tl. 1. mgr. 36. gr. laga nr. 129/1997, að beita afleiðum í þeim tilgangi að draga úr áhættu. Mikilvægt er að heimild til notkunar afleiða komi fram í fjárfestingastefnu og sé einnig til staðar í reglum sjóðsins. Lagt skal mat á áhættu tengdri hverri afleiðu og áhættuviðmið skilgreind. Gæta þarf þess að notkun hvernar afleiðu tengist með afgerandi hætti ákveðinni eign eða eignaflokkum í eigu sjóðsins svo ljóst sé að notkun hennar tengist þeim eina tilgangi að draga úr áhættu. Einnig er lífeyrissjóðum heimilt að beita afleiðum til að draga úr áhættu vegna skuldbindinga sjóðsins. Mælt er til að notkun afleiða sé með eftirfarandi hætti:

Gjaldmiðlaáhætta:

- 1) Verja gjaldmiðlaáhættu með framvirkum samningum (kaupa íslenskar krónur framvirkt). Æskileg vörn sé ekki meira en 50% af erlenda eignasafninu
- 2) Mótsamningar samkvæmt lið 1.
- 3) Gengiskrossar til þess fallnir að færa erlent eignsafn nær gengisvog Seðlabanka Íslands (GVT).

Skuldbindingaáhætta:

- 4) Framvirkir samningar eða valréttir er tengjast skuldbindingaáhættu sjóðsins, t.d. með verðtryggð verðbréf.

Vaxtaáhætta:

- 5) Vaxtaskiptasamningar til þess fallnir að draga úr áhættu vegna eigna eða skuldbindinga sjóðsins.
- 6) Söluréttir.

Heildarstaða afleiðusamninga (nettó) sé ekki hærri en 10% af hreinni eign sjóðsins og 5% hjá sama útgefanda (mótaðila).

Mælt er til þess að lífeyrissjóðir sem eru að undirbúa kaup á afleiðum, sem ekki falla undir ofangreind viðmið, leiti álits Fjármálaeftirlitsins á lögmæti slíkra afleiðna. Afleiður sem lífeyrissjóður stofnar til eða kaupir skulu að öðru leyti uppfylla skilyrði d- liðar 2. gr. laga nr. 108/2007 um verðbréfavíðskipti. Með fjárfestingu í samsettum fjármálaafurðum með afleiðutengingu, skal huga sérstaklega að því að sú tenging sé til þess fallin að draga

úr áhættu og forðast skal gírun. Nauðsynlegt er að þeir starfsmenn sem sjá um afleiðuviðskipti sjóðsins hafi til þess upplýsingakerfi og nægjanlega þekkingu til að meta, með gagnsæjum hætti, áhrif afleiðna á rekstur sjóðsins.

Fylgjast þarf stöðugt með heildarvirkni áhættustýringar og innra eftirlits. Reglulega þarf að fylgjast með lykiláhættum í starfseminni samhliða reglulegu endurmati á þeim.

Athuganir þurfa að vera í höndum óháðs, vel þjálfaðs og hæfs starfsfólks. Niðurstöðum athugana þarf að beina til bæði stjórnar og framkvæmdastjóra. Veikleika í áhættustýringu og innra eftirliti þarf að upplýsa án tafar með skýrslugerð til stjórnar og framkvæmdastjóra og þarf þegar í stað að bregðast við þeim.

Reykjavík, 4. maí 2011

FJÁRMÁLAEFTIRLITIÐ

Gunnar Þ. Andersen

Ragnar Hafliðason